

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Vliv sociálního prostředí na utváření osobnosti žáka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. František Vízdal, CSc.

Vypracoval:

Pavel Thomka

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vliv sociálního prostředí na utváření osobnosti žáka“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Pavel THOMKA

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Stáně (in memoriam), mým příbuzným, přátelům, sousedům za podporu, pomoc při studiu a zpracování mé bakalářské práce.

Praha, 28. dubna 2005

Pavel Thomka

OBSAH

Úvod	3
Cíl práce	5
1. Vzájemné působení dítěte a prostředí	6
1.1 Vývoj osobnosti	6
1.2 Formování osobnosti	6
1.3 Dílčí závěr	7
2. Rodina jako kompaktní celek	8
2.1 Postavení rodiny v socializačním procesu	8
2.2 Funkce rodiny	9
2.2.1 Biologicko-reprodukční funkce rodiny	9
2.2.2 Ekonomická funkce rodiny	10
2.2.3 Emocionální funkce rodiny	10
2.2.4 Výchovná funkce rodiny	11
2.3 Nukleární rodina	11
2.4 Současná rodina	12
2.5 Rodina a dítě	13
2.6 Aktuální problémy české rodiny	14
2.7 Dílčí závěr	15
3. Škola a její působení na žáka	16
3.1 Klima školy	16
3.2 Osobnost učitele	16
3.2.1 Nejčastější chyby učitele při poznávání žáka	20
3.3 Osobnost žáka	21
3.4 Interakce učitel – žák	22
3.5 Klima školní třídy	24
3.6 Škola – rodiče	24
3.7 Dílčí závěr	25

4.	Vlivy trávení volného času na utváření osobnosti	26
4.1	Volný čas	26
4.2	Školní aktivity	26
4.3	Mimoškolní aktivity	27
4.3.1	Volný čas jako smysluplné využití - psychohygiena	28
4.3.2	Volný čas jako patologický jev	28
4.4	Dílčí závěr	29
5.	Empirický výzkum na 2. stupni základní školy	30
5.1	Cíl empirického výzkumu	30
5.2	Výsledky empirického výzkumu	30
5.2.1	Bližší charakteristika skupiny respondentů	31
5.2.2	Hodnocení respondentů zahrnující míru vlivu ovlivňující žáky základní školy	32
5.3	Dílčí závěr	38
6.	Závěr	39
	Resumé	41
	Anotace	42
	Literatura a prameny (použité informační zdroje)	43
	Přílohy	43

„Děti od určitého věku stále více žijí duchem doby. Odrážejí ji v sobě a současně do ní vstupují se svými představami a požadavky, hledají způsoby jak se projevit a uplatnit. Jsou silně ovlivňovány něčím, co přesahuje vlivy rodiny, co je strhává do proudu mohutnějších událostí než jsou události rodinné, co je včleňuje do života jejich generace.“

Zdeněk HELUS

Úvod

Jedinec svým narozením vstupuje do procesu, který v průběhu jeho života formuje jeho osobnost. Tento jedinec však není nepopsaným listem papíru a formující proces má celou řadu podob včetně množství neustále vznikajících, zanikajících a různým způsobem vyvíjejících se faktorů a vlivů.

Člověk se tedy ocitá v prostředí, které ho utváří, nicméně si do tohoto prostředí přináší určité vrozené předpoklady a také limity, které ho do jisté míry determinují. Tyto předpoklady můžeme nazvat dispozicemi. Přestože na základě určitých přístupů lze vystopovat, například zkoumáním jedincových rodičů, ale i vzdálenějších předků, jakými dispozicemi tento jedinec případně disponuje, při vyhodnocování takto získaných informací musíme počítat s jistou mírou značné nepřesnosti. Stanovení skutečně konkrétní definice zděděných dispozic, jejich míry a dopady na osobní rozvoj jedince jako komplexní osobnosti nám současné vědecké postupy stále neumožňují.

Z výše uvedeného důvodu můžeme konstatovat, že teprve v průběhu procesu, který nazýváme socializace, vyplynou některé jedincovy dispozice na povrch, přestože některé zůstanou skryté, a to třeba i po celý průběh života. Zde se již objevuje výše zmíněná skutečnost, která se velmi významnou měrou podílí na tvorbě osobnosti, a touto skutečností je vliv okolního prostředí. Je tedy zcela zřejmé, že

na osobnost jedince nahlížíme jako na soubor vrozených a získaných dispozic a vlastností. Získání vlastností však není statickým stavem, a lze tedy hovořit o jejich neustálém získávání tak, jak se vyvíjí okolní prostředí, míra jeho vlivu, kumulace zkušeností apod.

Žijeme ve společnosti, neboť člověk je tvorem společenským. Je tedy určitým zájmem společnosti, aby jedinec dokázal v takto uspořádaném světě žít ku prospěchu svému, ale i ku prospěchu svého okolí. Zcela jistě je zájmem společnosti vychovávat jedince, kteří by byli pro tuto společnost přínosem, působit na jedince ve smyslu umožnění maximálního využití jejich kapacit, resp. využití potenciálu daného dispozicemi v kladném slova smyslu, ale i zabránění případných patologických jevů, neboť je třeba zmínit, že na vrozené dispozice nelze nahlížet pouze jako na souhrn kladných dispozic. Tato určitá skupina může mít také negativní charakter na jejich rozvoj ve vlastnosti, které by mohly způsobit vznik, již zmíněných, pro společnost nebezpečných patologických jevů.

Jak bylo řečeno výše, je společenským zájmem, ale ve své podstatě i zájmem samotného jedince, aby měl možnost maximálně rozvíjet své pozitivní dispozice a předpoklady a aby ty nežádoucí byly potlačeny. Z této problematiky zcela přirozeně vyvstává otázka stanovení žádoucích vlastností, které se pokusíme v rámci procesu socializace rozvíjet a podporovat, a rovněž těch negativních, které budeme potlačovat a omezovat. Zde se ocitáme již v oblastech práva, morálky, etiky a jiných společenských věd. Dále musíme brát v úvahu i jednotlivé rozdíly dané kulturními rámci jak z makropohledu, tedy v širším společensko-kulturním prostředí, tak z mikropohledu, tedy v prostředí rodinném, školního kolektivu apod. Přestože tato otázka je na první pohled složitá, ocitá se jedinec svým narozením zpravidla v prostředí, kde jsou tyto rámce již vymezeny, alespoň ve své obecné rovině.

Již bylo řečeno, že prostředí není statické, ale neustále se vyvíjí. Prostor, jako významný faktor působící na tvorbu jedince, má

ovšem i mnoho různých podob. Tato skutečnost by se dala vyjádřit i z pohledu jedince, a to tak, že tento ve svém životě zaujímá celou řadu rolí. Jako hlavní společenské oblasti působící na člověka můžeme označit rodinu, školu a oblast trávení volného času. Tato tři prostředí jsou zásadními, jedince utvářejícími faktory, zejména v období jeho rozvoje a výchovy, před dosažením dospělosti. Je jistě otázkou diskuse, do jaké míry jednotlivé zmíněné oblasti jedince utváří ve svém vzájemném poměru, ale je zcela neodiskutovatelné, že ve většině kultur je rodina prvním a do značné míry rozhodujícím faktorem ovlivňujícím jedince, alespoň v době utváření jeho základního vědomí.

Přestože je rodina základním stavebním kamenem každé civilizované společnosti a role jsou zde jasně rozděleny, bude v této práci kladen důraz zejména na roli jedince – žáka a na jeho interakci se sociálním prostředím, které ovlivňuje jeho vývoj osobnosti.

Cíl práce

V návaznosti elementárních charakteristik všech podmínek sociálního prostředí, které ovlivňují vývoj žáka základní školy, bude proveden empirický výzkum na 2. stupni základní školy, jehož cílem bude zjistit, které okolnosti a v jaké míře ovlivňují vývoj žáků. Po vyhodnocení empirického výzkumu budou v závěru práce navržena opatření k posílení pedagogických účinků vlivu sociálního prostředí na žáky základní školy.

1. Vzájemné působení dítěte a prostředí

1.1 Vývoj osobnosti

Jak dítě roste, dochází u něho k vývoji. Vývoj lze charakterizovat jako proces, při němž se určitý systém mění v průběhu času. Nejde však jen o změnu jeho velikosti (růst), ale také o kvalitativní přeměnu: nemluvně, batole, dítě předškolního věku, žák vstupující do školy, dospívající, dospělý, zralá osobnost.

Tento vývoj je ovlivňován vzájemnou interakcí systému s prostředím, kde vlivy zvenčí mohou tento systém zpomalovat, pozměňovat, nebo narušovat. Tento systém platí i v psychickém vývoji, který je spjat s biologickým a sociálním vývojem.

Vývoj osobnosti je možno klasifikovat jako soubor dvou navzájem spjatých faktorů – zrání a vzájemné ovlivňování jedince a prostředí.

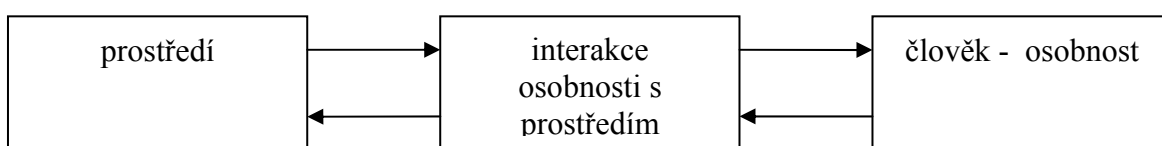
Zrání je možné charakterizovat jako proces probíhající podle vnitřních zákonů, s rozhodující úlohou genové a vrozené výbavy jedince, např. elementární formy vnímání a paměti, vlohy pro rozvinutí schopností, temperamentová vzrušivost. Zrání je neoddělitelné od vzájemného působení jedince a prostředí. Právě narušené prostředí (životní prostředí, dobré nebo nepříznivé možnosti k učení, příznivé nebo nepříznivé kulturní stimuly, sociální komunikace) silně ovlivňuje vývoj osobnosti. [1]

1.2 Formování osobnosti

Další součástí vývoje osobnosti je formování osobnosti, kde je v rozboru vývoje kladen akcent na příčiny a podmínky působící v tomto vývoji. Podmínek je mnoho a jsou velmi rozmanité. Pro co nejlepší

poznání osobnosti je důležité mít co nejúplnější přehled možných působících podmínek. Jedná se o podmínky vnitřní a vnější. Do vnějších podmínek je možné zahrnout zejména rodinu, vrstevníky, jednotlivce, skupiny, školu a školní třídu, lokalitu, národnostní a jiné skupiny ovlivňující rodinu a dítě, životní prostředí, zprostředkování vlivů širšího prostředí nejbližším prostředím dítěte. Vnitřní podmínky lze charakterizovat jako biologické podmínky, psychické procesy a stavy, psychické vlastnosti. Aby docházelo k vývoji osobnosti, je

Obr.1.1 Tříčlenné schéma člověka s prostředím podle J.Čápa a J.Mareše

nutné také pojmenovat interakce osobnosti s prostředím, mezi které patří: činnosti a učení, socializace, sociální učení, komunikace, percepce, přejímání sociálních rolí nebo jejich konflikt, osvojování společenských norem. [1]

1.3 Dílčí závěr

V této kapitole bylo uvedeno mnoho faktorů podmiňujících utváření osobnosti. Vzhledem k tak složitému procesu, jakým vývoj a formování osobnosti rozhodně je, nelze na tak malém prostoru této práce obsáhnout a vysvětlit všechny jeho ovlivňující faktory. Pro správný vývoj a formování osobnosti je důležité aplikovat, pokud možno, co nejvíce výše uvedené faktory ve výchově.

2. Rodina jako kompaktní celek

Rodina, snad jako nejstarší základní společenská skupina či společenství nejtěsněji spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek, funkcemi, činnostmi zabezpečujícími potřeby svých členů a společnosti jako celku, prochází celou svou historií neustálými změnami co do své velikosti, významu i začlenění do společnosti. Adaptuje se přitom na její nejrůznější proměny či vývojové stupně. Přizpůsobuje se jim, udržuje život člověka prakticky ve všech jeho sférách a cyklech.

V nejširším pojetí můžeme rodinu chápat jako průsečík vztahů jejích členů s nejrůznějšími komponentami prostředí, ať blízkého či vzdálenějšího, přírodního a zvláště společenského.

Ve svém jednom z hlavních posláních poskytuje členu rodiny péči a ochranu, a to zvláště v obdobích, kdy není s to se o sebe postarat. Umožňuje mu jeho tělesnou, duševní, duchovní existenci a rozvoj, dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova v kruhu svých nejbližších. Podle potřeby se světu kolem otevírá, ale též se mu zavírá a vytváří v sobě sama svůj vlastní svět.

Neplní-li však tyto své hlavní úkoly, znamená to pro člověka závažné nebezpečí.

2.1 Postavení rodiny v socializačním procesu

Rodina je z hlediska socializace, ze tří primárních společenských skupin (spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní a pak skupinou vrstevníků), skupinou nejdůležitější. Je totiž nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, která provází člověka nebo se ho alespoň nějakým způsobem dotýká ve všech fázích jeho života. Z tohoto hlediska možno chápat rodinu jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (např. osvojení), na společné

domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.

Rodina představuje biosociální systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti, a přitom společností je znovu a znovu ovlivňována a formována. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni jím a zároveň společností kladeny. Aby rodina dostála všem těmto náročným požadavkům a dala smysl své existenci, musí plnit alespoň ty základní úlohy a funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti ve všech etapách jeho existence.

2.2 Funkce rodiny

V dějinném vývoji společnosti se řada funkcí rodiny měnila. Se změnami společenských podmínek některé ustupovaly do pozadí nebo zcela zmizely, jiné nabývaly na závažnosti. V současné době určuje místo rodiny ve společnosti několik základních funkcí.

2.2.1 Biologicko-reprodukční funkce rodiny

Zabezpečuje udržení života početím a narozením nového člověka. Někdy se ovšem označuje jako **sexuální funkce**, naznačujíc současně oddělení sexuálních aktivit „pro radost“ od sexuálních aktivit „pro reprodukci.“ Tato funkce se sice může uplatnit mimo rodinu, v rodině však nabývá svůj plný význam, a to je přivést dítě na svět, zabezpečit mu potřebné podmínky života a jeho další vývoj.

2.2.2 Ekonomická funkce rodiny

Ta se ovšem nevztahuje jen na dítě v rodině, vztahuje se na všechny její členy. V minulosti byla zvlášť důležitá její výrobní složka, v současné době se stala rodina ve své převaze spotřební jednotkou, zcela závislou na výrobní činnosti společnosti. Ovšem i dnešní rodina si udržuje určité prvky výroby, za něž lze především pokládat vnitřní činnosti rodiny, vytvářející její hmotné zabezpečení (úklid, příprava stravy, nejrůznější domácí činnosti, které nejsou koníčkem, ale nutností).

Ekonomická funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy také v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty.

2.2.3. Emocionální funkce rodiny

Emocionální funkce v rodině je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého, odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou bází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy. Emocionalita je stejně potřebná jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě. Při tom je třeba zdůraznit, že zájem o dítě a sledování jeho prospěchu pramení především z emotionality, zajišťující harmonický život rodiny i pocit celkového uspokojení a životního naplnění pro všechny její členy.

2.2.4 Výchovná funkce rodiny

Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji a potřebách a požadavcích, jež nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Při tom vždy prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo samo schopno jim čelit a překonávat je.

2.3 Nukleární rodina

Demokratizační tendence v celé společnosti, jež tyto změny přes všechny negativní procesy provázejí, zvolna, ale důsledně přeměňují přísné patriarchální vztahy v dřívějším rodinném systému v nové vztahy partnerské, egalitární. Nejprve mezi manželi, pak stále více mezi rodiči a dětmi, jak již bylo zmíněno v prvních kapitolách této knihy.

Dalším činitelem se ukázala emancipace ženy, která se stále zvyšujícím se jejím vzděláním vedla a vede k intenzivnějšímu zaměstnávání žen. To přineslo zákonitě hospodářskou nezávislost žen na mužích. A ta se stále rozvíjí.

Odchodem napřed jen muže a pak i ženy za prací mimo rodinu vyvrcholil přerod patriarchální rodiny v moderní, egalitární nebo též, jak se obecně nazývá, nukleární.

Významně se na tom též podílely proměny v již zmíněné ekonomické aktivitě rodiny, jež se soustředila především na spotřebu, zatímco všechny ostatní aktivity převzala společnost a její příslušné útvary. Tak se rodina stala i v této oblasti závislá na fungování celé společnosti. Nejlépe to charakterizuje dnešní život rodiny ve velkém městě, kde je odkázána prakticky ve všech směrech zajištění svého života na organizaci a na příslušné aktivity společnosti.

Tyto proměny s sebou přinesly i výraznou redukci velikosti rodiny (domácnosti), a to jak co do počtu generací, tak co do počtu

jejích členů. Proto také nukleární, jadernou rodinu, již tvoří prakticky jen rodiče a děti, někdy dokonce jen rodič s dítětem.

2.4 Současná rodina

Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci rodiny jako její krizi. Zdůvodňují toto tvrzení řadou nepříznivých demografických ukazatelů, jako je vysoká rozvodovost, hlavně se závislými dětmi, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství (v současné době až jedna pětina ze všech narozených), neúplné rodiny, rodiny doplněné, družské. Dále zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, především v rodině samé, vysokou sebevražedností dětí a mladistvých, jejich kriminalitou, narůstající agresivitou a dalšími společensky nežádoucími jevy apod.

Rovněž je zdůrazňována nepříznivá ekonomická situace mladých rodin, jak ji nyní zažíváme, především trvalý nedostatek bytů a ovšem též i nezaměstnanost.

Poukazuje se také na narušení tradičních forem rodinného soužití a upuštění od klasické dominantní role muže, na relativní ekonomickou samostatnost žen, matek, na vyšší frekvenci mimomanželských sexuálních vztahů a nadměrnou toleranci k nim, nedostatek opravdové lásky, náboženského cítění apod.

Přes všechny tyto skutečnosti i řadu dalších, zde neuvedených, vládne přesvědčení, že nejde o krizi rodiny, nýbrž o její adaptační proces, a to často ve velmi složitých a náročných podmínkách. Svědčí o tom ostatně i schopnost naší rodiny odolat tak závažnému všestrannému útoku proti ní, kterou vedl minulý režim, zvláště ve svých počátcích. A přes všechny její proměny a napětí ji dokonce i svým způsobem zpevnil, především „útekem“ do její intimity a posilováním její obranyschopnosti proti nejrůznějším tlakům zvenčí.

Všeobecně vládne optimismus k další budoucnosti rodiny, a to především manželské rodiny. A to i tehdy, když se budou stále vyskytovat různé formy rodinného společenství. Optimismus je zakládán na tom, že se dětem v dobré rodině či rodinném společenství nejlépe daří a že bez dětí není života.

2.5 Rodina a dítě

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství, a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka, pro jeho celkový vývoj. Zvláštní význam pro toto poznání pak znamenala u nás Langmeierem a Matějčkem rozpracovaná teorie deprivace v dětském věku, která v souvislosti s odporem proti trvalé péči o opuštěné děti v klasických dětských domovech teoreticky zabezpečila úsilí o rozvoj a aplikaci náhradní rodinné péče.

V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa a jak ho rodiče uvádějí.

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě zázemím, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

Dále pro vývoj dítěte jsou důležité sociokulturní podmínky rodiny, ve kterých žije. Vyšší vzdělání rodičů, lepší úroveň škol,

příznivější ekonomické a kulturní podmínky v příslušné lokalitě podporují rozvinutí intelektových schopností dítěte, osvojování vědomostí a dovedností i rozvinutí motivace k učení. Sociokulturní nerozvinutost rodiny však vývoj dítěte ztěžuje. Ta se objevuje zejména v rodinách, kde rodiče mají jen základní nebo neúplné základní vzdělání.[2]

2.6 Aktuální problémy české rodiny

Výzkumy rodiny, započaté během Mezinárodního roku rodiny 1994, mj. potvrdily, že v rodinách v posledních čtyřech letech výrazně ubylo společného času, a to zejména v rodinách s dětmi, kde úbytek času trápí 60% rodičů. O to více záleží na kvalitě společných chvil, na tom, jak společný čas s dětmi tráví. I po jedenácti letech platí: v rodinách ubývá společně tráveného času a společné činnosti, vytrácí se setkání kolem „rodinného stolu“. Chronický nedostatek času („teď počkej, nemám na tebe čas“) předznamenává v řadě rodin terén psychické subdeprivace.

Mnoha rodičům, podobně jako je tomu ve sféře partnerských vztahů, chybí potřebná kognitivní výbava a komunikační dovednosti, jež by jim usnadnily smysluplné a oboustranně radostné trávení společného času s dětmi. A tak v rodině mnohdy začíná destrukce přirozeného světa dětí, narušení zkušenosti lidské časovosti, jež se může stát poruchou zakotvení lidské existence a jež se pak ve svých důsledcích může promítnout do jejich přítomného či budoucího jednání.[2]

2.7 Dílčí závěr

Rodina je pro vývoj dítěte hlubokou studnicí zkušeností do života. Dává mu za vzor, jak se lidé k sobě chovají, zda si pomáhají a spolupracují nebo jsou navzájem agresivní, jak reagují, když se jim něco nedaří, když se dostanou do složité situace. Dítě sleduje, jaké panují názory a postoje týkající se práce, odpočinku a volného času, kultury, vzdělání, morálních a jiných otázek, a jsou-li adekvátní; co je úkolem muže a ženy, které práce vykonávají, jak se chovají v rodině i mimo ni. V rámci vzdělávání je nutné, aby vznikla harmonie v rovině rodič – učitel – žák. [2]

Důvodem podrobného popsání rodiny jako celku je především vyzdvihnutí významu této kapitoly. Dítě se v rodinném prostředí připravuje na socializaci, pro kterou by mu ostatní členové rodiny měli vytvořit podmínky. Z povahy této práce se jedná o socializaci, která probíhá ve škole, tzn. seznámení a kontakty dítěte - žáka s novými vrstevníky, autoritami v osobách pedagogů, učení ve smyslu nabývání vědomostí a dalším osvojováním si svých postojů a názorů.

3. Škola a její působení na žáka

3.1 Klima školy

I když žádná přesná definice neexistuje, lze obecně říci, že klima školy zahrnuje ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení a reagování všech zúčastněných aktérů školy na to, co se ve škole odehrálo, odehrává a bude odehrávat. V rámci klimatu školy existuje mnoho proměnných, které toto klima mohou ovlivnit: procesy probíhající ve škole, způsob jejího řízení, zařízení školy, zvláštnosti žáků, zvláštnosti učitelů a jejich morální kvality, způsob řízení výuky atd. [1]

I když je na první pohled patrné, že na klima školy má v podstatě vliv sebemenší maličkost udávající se ve škole, prioritou dále zůstávají žáci a učitelé. Tato dvojice zůstává nerozlučně spjata, neboť zde právě vzniká ta největší hodnota, která se odrazí v budoucnu na žácích, na jejich socializaci a zvládání různých sociálních rolí.

3.2 Osobnost učitele

Neoddiskutovatelným faktem je, že osobnost učitele má rozhodující vliv na vývoj a vlastnosti osobnosti dítěte ve škole a později i mimo ni.

Ve svém zralejším věku člověk rád vzpomíná na školní zážitky, pamatuje si pedagogy pod různými nálepkami, které si pedagogové vlastně dávají sami. Vždy se najde minimálně jeden pedagog, který v nás zanechal krásné vzpomínky na školu. Takový pedagog se stává zpravidla ztělesněním ideálního učitele. Samozřejmě, že nikdo z nás není dokonalý a týká se to jistě také učitelů, ale učitel, který nám utkvěl v paměti, právě díky hezkým vzpomínkám na školu, se ideálu vlastně přibližuje asi nejvíce.

Základním posláním učitele je, že bude žáky:

- 1) **vzdělávat**, zprostředkovávat jim vědomosti, dovednosti, způsoby myšlení a činnosti určitého vědního, technického, případně uměleckého oboru, podle učitelovy aprobační;
- 2) **vychovávat**, rozvíjet jejich zájmy a postoje, schopnosti, charakter, a to na základě soustavného poznání žáků, jejich typologických i individuálních rozdílů. [1]

Vzdělávat a vychovávat žáky je především náročná práce a vyplývá z ní pro učitele řada požadavků, zejména :

- 1) osvojit si příslušný obor a v něm se neustále zdokonalovat;
- 2) osvojit si a prohlubovat pedagogické a psychologické poznatky, metody a způsoby myšlení, potřebné pro poznávání žáků a pro efektivní působení na ně;
- 3) pečovat o pomůcky a didaktickou techniku;
- 4) realizovat adekvátní interakci a komunikaci se žáky, jejich rodiči, ostatními učiteli a nadřízenými, zdokonalovat se v sociálních dovednostech;
- 5) organizovat vlastní činnost i činnost žáků ve třídě a v jejích menších skupinách, dále organizovat součinnost s ostatními vyučujícími v téže třídě, součinnost s rodiči, s vedením zájmových kroužků a vedením oddílů apod.;
- 6) účast na kulturním nebo sportovním životě mimo školu, v rámci obce a lokality, což může být přínosem jak pro veřejnost, tak pro prestiž učitele v očích žáků a jejich rodičů;
- 7) dbát o své tělesné a duševní zdraví, soustavně poznávat a korigovat sám sebe a poskytovat žákům model zralé osobnosti. [1]

Každý dobrý učitel musí mít **příjemné vystupování**, musí z něho vyzařovat **klid**, **optimismus** a **vyrovnanost**. Svým vzhledem a

chováním si musí dokázat získat pro svoji práci a výchovné záměry žáky, rodiče, kolegy i další lidi. Musí se **přizpůsobit novým situacím, nepůsobit stereotypně a přicházet s nápady, jak upoutat**. Nejdůležitější však je, aby dobrý učitel uměl **jednat spravedlivě a objektivně**. Důležitou komunikativní dovedností dobrého učitele by měla být schopnost žákovi **aktivně a empaticky naslouchat**.

Zásluhu na utváření osobnosti mají bezpochyby všechny stupně školy, počínaje mateřskou školou a konče učilištěm, střední nebo vysokou školou. Všechny tyto stupně dodávají žákovi větší rozhled a mnoho informací a návyků do života. Na základě těchto informací se také rozvíjí u žáků pohled na svět, ovlivňuje jejich rozhodování o budoucím povolání, probouzí v nich zájem o určitou činnost jako je četba, další poznávání získaných vědomostí, nové záliby, které se jim mohou stát koníčkem.

Vzhledem k tomu, že cílovou skupinou v této práci jsou děti ve věku 11 – 15 let, chtěl bych zde vzpomenout sedmero učitele základní školy pro 2. stupeň základní školy:

1. Vstupte do třídy a nemračte se při tom, nechte se pozdravit, ale nepřestávejte se na žáky dívat přátelsky, několik vtipných slov neuškodí, a nesměřujte je na jedince, mohli by si vaše poznámky vyložit záporně. Vyloženě nenuceně jednejte i v dalším průběhu zahájení vyučovací hodiny – při zápisu do třídní knihy, přípravě tabule, pomůcek apod., některých žáků se poptejte na zajímavé zážitky např. z víkendu, ale jinak už tuto část vašeho pobytu ve třídě neprotahujte.
2. Při zkoušení žáka u tabule nenechávejte hovořit jenom jeho (chvíle, kdy neví, jak dál, jsou pro něho samozřejmě velmi trapné až tristní), ale dejte prostor ke spolupráci celé třídě – ptejte se. Ptejte se neustále, nepřestávejte udržovat pozornost. Pokud musíte dát špatnou známku, neudělujte ji jako ortel, ale přátelsky vysvětlíte, proč si takovou známku žák zaslouží a jaké má šance

si klasifikaci vylepšit. Žáka neomlouvajte za nesplněný úkol, ale ptejte se, proč úkol nevypracoval, proč látce nerozumí.

3. Drzé žáky (ale postupně uvidíte, že drzouni a hulváti z vás budou mít náležitý respekt, ba přestanou se projevovat nežádoucím způsobem) nechte vypovídat – a zachovejte klid. Klid v každém případě. Pak si výtečníka pozvěte k tabuli a zaveďte s ním vážný rozhovor na téma „co jsi tím myslel“. Rozmlouvejte s ním jako rovný s rovným a zkuste ho vyvést z omylu, že jeho chování je správná cesta k dosažení prestiže a autority.
4. Zastávejte se slabších žáků, zejména jste-li si jisti, že nejde o lajdáky, ale o děti, které na učení nemají buď osobní dispozice nebo doma postrádají vhodné rodinné podmínky. Frapantně jim velmi vlídně pomáhejte, vysloužíte si tím úctu celé třídy.
5. Při výkladu samozřejmě nejde vždy vtahovat žáky do diskuse, ale máte-li tu možnost, neustále se jich ptejte „co ty o tom už víš“, „slyšel jsi o tom už někdy“ anebo „je zajímavé, co vám tady říkám“ (ozve-li se troufalé „bohužel není“, pousmějte se, nevycházejte z klidu a opět s tím odvážlivcem zaveďte krátký rozhovor – nesmí zůstat v anonymitě, neobjeven, musí vědět, že ho sledujete a že vás zajímá, musí to vědět i celá třída).
6. V diskusi nevystupujte jako sebestředná, dominantní osobnost, ale spíše jako moderátor, který jen určuje kdo, o čem a jak dlouho bude mluvit, projevujte potěšení, mírný nesouhlas, nemějte nehnutou tvář, ale reagujte na cokoli, byť jen zvednutím obočí. Jednejte empaticky, s pochopením, okamžitě pochvalte, co se pochválit dá, jednejte s dětmi jako se sobě rovnými, starými známými a kamarády. Ale závěr diskuse obstarajte vy – shrnutím řečeného, sdělením vašich poznatků, udělením pochval (i celé třídě) a vyřčením resumé. Pokud se vám povede, aby žáci hodnotili sami sebe, „svoji“ diskusi, máte vyhráno. A nezapomínejte, žáci jsou do patnácti let více či méně hraví,

využijte toho, oni hru s vámi ochotně přijmou, bude-li kultivovaná a s ohledem na pravidla světa dětí.

7. Zachovejte si však pevnou osobnost a důstojnost učitele, tedy například se nepodbízejte nespisovnou, pouliční češtinou, nesnižujte se k lacinému znevažování slabšího žáka, nepošklebujte se a nepitvořte, dávejte dětem najevo ne okřikováním, ale vlastním jednáním, jak se mají chovat. Odcházíte-li ze třídy, dejte najevo potěšení s dalšího setkání se žáky, vtipná poznámka na závěr opět neuškodí.

Na osobnosti učitele jsou nejdůležitější především tyto vlastnosti: charisma, energičnost, extravertnost, aktivnost, hloubavost, přemýšlivost, spravedlivost, objektivnost, vytrvalost, houževnatost a zodpovědnost.

Nejčastěji používaným hodnocením učitele u nás je tzv. školní úspěšnost. I když tento pojem není přesně definován, lze jej chápat jako:

- 1) zvládnutí požadavků kladených školou na jednotlivce, které se projevuje v prospěchu žáka;
- 2) produkt kooperace učitelů a žáků vedoucí k naplnění určitých vzdělávacích cílů. [7]

3.2.1 Nejčastější chyby učitele při poznávání žáka

Některý učitel mylně předpokládá, že žák dokáže pochopit totéž, co on sám. Mylně předpokládá u žáka stejný zájem a motivaci. Aby se učitel takovým unáhleným závěrům vyhnul, je nutné sebepoznání a srovnávání s jinými lidmi.

Chyby, kterých se může pedagog při práci se žáky dopustit, lze shrnout do následujících bodů (Čáp, 2001) :

- 1) individuální subjektivní zkreslení : subjektivní pohled pedagoga na žáka a jeho příznivé nebo nepříznivé vlastnosti bez racionálního podložení;
- 2) předsudky: posuzování a hodnocení žáka např. na základě jeho příslušnosti k určité národnostní nebo sociální skupině;
- 3) haló-efekt: posuzování žáka podle prvního dojmu, který byl učiněn na základě jednoho jeho projevu;
- 4) stereotypizace: vzhledem k velkému množství počtu tříd a tím i žáků dochází k jejich zařazování do několika schémat (typů), se kterými se pedagogové setkávali;
- 5) vysvětlování projevu osobnosti jedinou příčinou: jednoznačný úsudek z žákova výkonu na jeho schopnosti;
- 6) přeceňování psychických vlastností a podceňování situačních vlivů: sklon ke zdůrazňování pouze vnitřní ze dvou podmínek (vnitřní - schopnosti, svědomitost; vnější - např.žák přijel pozdě do školy, protože vlak měl zpoždění);
- 7) předpoklad neměnnosti psychických vlastností, přehlížení možností dalšího vývoje osobnosti: vytváření obrazu o žákovi relativně statický obraz, odpovídající pouze krátkému úseku jeho vývoje.

3.3 Osobnost žáka

Vzhledem k velmi úzkému propojení učitele a žáka, je velmi složité sestavit profil žáka, nicméně žák by měl mít především následující sociálně psychologické vlastnosti: komunikativní dovednosti, asertivitu, prosociální dovednosti a empatii. Žák vybavený těmito sociálně psychologickými vlastnostmi usnadňuje především komunikaci nejen mezi žákem a učitelem, ale také komunikaci mezi žáky samotnými nebo vrstevníky.

Vstupem žáka na 2. stupeň se osobnost žáka musí vyrovnat nejen s náročnějšími podmínkami na výuku – na každý předmět jiný učitel, systém přípravy na další výuku, ale také s patologickým jevem – šikanou. Dle našeho předního experta na problematiku šikany, M. Koláře (1997), je šikaně na školách vystaveno až 20% žáků. Ačkoliv zde není rozlišen druh šikany, v drtivé většině jsou příčinou média (televizní pořady, filmy, videa, počítačové hry apod.). Z výše uvedeného vyplývá, že se žák snadno může stát obětí šikany, kterou produkují někteří žáci, ať z důvodu zahánění nudy, neúspěchu ve škole nebo ze zvědavosti. Právě neúspěch ve škole může žáka motivovat k tomu, že si tento kompenzuje něčím mimořádným, jako je moc nad druhým, s cílem alespoň něco dokázat. [4]

3.4 Interakce učitel – žák

Ve škole nejde jen o to, že se mají žáci čemusi naučit prostřednictvím učitelů, domácích úkolů a učebnic..., ale také, aby se naučili se školou (učiteli) spolupracovat a při této spolupráci si osvojili hledání své role v životě osobním i společenském, svoji náležitost k bezprostřednímu sociálnímu okolí, ale i k vyšším sociálním jednotkám a celkům, svoje postavení v nich. A tak prvním úspěchem školy je, když dokáže žáka přesvědčit, že se učí nikoli proto, aby si odnášel domů dobré známky anebo se na něj učitel nezlobil, ale proto, aby se v produktivním věku dokázal sociálně co nejlépe uplatnit. Pozitivním výsledkem školy je však třeba i to, že se žák sám zastydí, když přijde pozdě na hodinu, že si uvědomí, že není ani tak důležité zaujmout spolužáky, jako (pozitivně) zaujmout učitele, že není třeba přijít do školy v extravagantním oblečení (superkvalitních šatech nebo naopak roztrhaných riflích), jako dokázat u tabule, že zvládl látku. Pochvala učitele musí pro něj být dominantně motivující, rozhodně směrodatnější, než obdiv spolužáků (byť i ten je velmi důležitým

faktorem - skrze něj se rozdělují vůdčí role v neformálních skupinách žáků).

Bude-li při výuce učitel, ať už z jakýchkoli důvodů, znevažovat některého žáka, způsobí jednak to, že jiní žáci (ti silnější), budou znevažovat své spolužáky (ty slabší), jednak to, že postižený žák si bude domů odnášet ze školy pocit křivdy, s nímž se bude muset vyrovnávat, což se mu nezřídka podaří tím, že zanevře na školu, na dospělé... Stejný efekt vyvolá neschopnost učitele zastat se osobnostně slabšího žáka v konfliktu s jeho spolužáky anebo v projevech šikany.

Pokud jde o normy společenského chování, nedělejme si iluze, že je děti v době základní školy pochopí a zvládnou, ale snažme je naučit alespoň to, že slušnost k učiteli je prvoplánovým projevem osobní morálky žáka, že je třeba se na ulici, v dopravních prostředcích a veřejných budovách chovat jako lidé a ne jako zjančené opičky, že je třeba starším, ba velmi starým lidem prokazovat základní úctu (snahu pomoci jim, pustit sednout v městském autobuse...), že stále platí slova „prosím vás“, „dobrý den“, „s dovolením“, „děkuji vám“, „omlouvám se“..., a ve škole, že se zdatnější méně zdatnému neposmívá, ale pomáhá mu, že silnější slabšího netýrá, ale brání ho, že kluci by pomalu měli vůči děvčatům dodržovat elementární pravidla galantnosti.

V sociální interakci mezi žákem a učitelem je důležitá **rovnocenná spolupráce, aktivity vedoucí ke společné činnosti, hledání společných cílů, zájmů a hodnot** umožňujících vznik dialogu mezi učitelem a žáky při řešení úkolů a problémových situací. Učitel v takovém případě nevede žáky přímo k cíli, ale napomáhá tomu, aby se k cíli dostali sami na základě svých zkušeností a osobních schopností.

3.5 Klima školní třídy

Každodenní zkušenosti učitelů a psychologů poukazují na fakt, že učení a chování žáků není pouze individuální záležitostí, ale je

ovlivňováno mikrosociálním prostředím, v němž se žáci pohybují. Platí to především v daném případě o školní třídě.

Klima společně vytvářejí: všichni žáci navštěvující danou školní třídu, dále skupiny žáků, na něž se třída zpravidla člení a jedinci stojící mimo tyto skupiny, jednotliví žáci, učitelé vyučující třídu. [1]

Všeobecně platí, že každá třída má sociální klima třídy jiné, neboť každou třídu navštěvují žáci s jinými zájmy, motivacemi, apod.

3.6 Škola – rodiče

Aby výchova a vzdělávání dítěte probíhalo komplexně, je důležité najít „společnou řeč“ mezi rodiči a učiteli. Ne vždy se jedná o jednoduchou záležitost. Důležitým prvkem je získat vzájemnou důvěru mezi rodiči a učiteli. Pokud vznikne vzájemná důvěra mezi rodiči a učiteli, probíhá vzájemná komunikace mnohem snadněji, a pomáhá děti lépe kontrolovat a jednotně vést. Pozná-li učitel při komunikaci s rodiči dobré i špatné vlastnosti dětí, jejich problémy, zájmy, může posuzovat dítě objektivněji díky dostatku informací o dítěti.

Rodiče by měli především dbát na to, směrem ke školním povinnostem dětí, aby děti zachovávaly školní řád, organizovat a kontrolovat jejich denní režim a zabezpečovat podmínky pro úspěšnou domácí práci. Vhodné časové rozvrhnutí prospívá dobrému tělesnému rozvoji dítěte, učí přesnosti, ukázněnosti a odpovědnosti, a mívá proto kladný vliv na jeho prospěch. Děti si na časové rozvržení dne brzy zvyknou, poznají-li jeho účelnost a prospěšnost, následné plnění úkolů jim potom nedělá potíže. V rámci časového rozvržení dne je nutné pamatovat na všechno: na práci ve škole, na domácí přípravu, odpočinek na čerstvém vzduchu, na jídlo, spánek i zábavu. Taková skladba denního režimu dítěte má velký význam pro jeho všestranný rozvoj. [6]

Aby dítě mělo v domácích podmínkách klid pro přípravu do školy a případně další své aktivity, je nutné zajistit dítěti doma své místo, nejlépe ve formě vlastního dětského pokoje, popřípadě dětského koutku a dítěti vytvořit doma takové podmínky, které by mu usnadnily přípravu na vyučování. Nezřídka se však stává, že dítě se připravuje do školy na úplně jiném místě, než které má doma pro přípravu do školy určeno (jídelsna, obývací pokoj apod.).

3.7 Dílčí závěr

Škola je pro další život dítěte jedním ze stěžejních pilířů na cestě utváření jeho osobnosti, proto je nutné tomuto období, kterým dítě prochází, věnovat náležitou pozornost. Náležitou pozornost je nutno chápat jako souhrn všech vlivů v rámci školy na žáka a rodiče, vychovatelé by měli důsledně prověřovat a kontrolovat zadané úkoly, které musí dítě v rámci školy plnit. Pro zdárné plnění úkolů dítěte ve škole je nutný soulad mezi rodiči, učiteli a žáky.

V rámci objektivního poznání žáka by měl pedagog systematicky shromažďovat údaje o projevech, vývoji jednotlivého žáka a podmínkách v něm působících. [1]

4. Vlivy trávení volného času na utváření osobnosti

4.1 Volný čas

Další důležitou kapitolou na utváření osobnosti je trávení volného času. Existuje mnoho pokusů jak popsat volný čas. Vzhledem k variabilitě pojetí pojmu volný čas lze uvést, že se jedná o takový časový prostor, který umožňuje svobodnou volbu činností, kdy si člověk vybírá činnost nezávisle na společenských povinnostech, vykonává ji tedy dobrovolně a tato činnost mu poskytuje uspokojení a příjemné zážitky. [9]

Volný čas by měl plnit funkci **odpočinku, zábavy a rozvoje osobnosti**. Volný čas je dále vyplněn činnostmi různého druhu, a lze ho rozdělit na činnosti **oddychové - zábavní a zájmové**. [2]

Záleží na každém z nás, jak volný čas tráví. Někteří lidé se věnují ve volném čase takovým činnostem, které jsou pro jiné prací nebo učební činností. Tyto druhy činností jsou spjaté s vývojem osobnosti (např. hra na kytaru – kytarový kroužek – studium na konzervatoři – práce jako profesionální hudebník).

U dětí jsou velké rozdíly v rozsahu volného času podobně jako u dospělých. Příchodem na 2. stupeň základní školy klade tento přechod, díky jinému modelu výuky než na 1. stupni základní školy, zvýšené nároky na domácí přípravu, a proto je volného času pro děti méně. Stále zde však děti mají možnost využít volnočasový prostor, který jim poskytuje škola nebo využít mimoškolních aktivit.

4.2 Školní aktivity

Tak jako u dospělých i u žáků vzniká potřeba trávit volný čas podle svých představ. Škola nabízí řadu školních aktivit, které probíhají již nad rámec školy. Jedná se především o sportovní, kulturní a poznávací kroužky. V jistém smyslu lze také do trávení volného času zahrnout doučovací kroužky. Ty jsou navštěvovány zejména žáky, kteří nezvládají látku ve školních hodinách. Nicméně nelze vyloučit, že

doučovací kroužek může navštěvovat žák, který má velmi dobré výsledky v daném předmětu. V tomto případě žák na doučovací kroužek dochází, protože ho daný předmět baví.

Vzhledem k tomu, že školní výuka klade na žáky velké psychické zatížení, drtivá většina žáků tráví volný čas sportovními a kulturními aktivitami, což je pro děti typické. Zde se jedná o jakousi kompenzaci za dodržování určitých školních pravidel, s trochou nadsázky by se dalo říci, že se žáci vybíjejí. Není se čemu divit, vždyť děti jsou známy svojí energičností.

Jaké by to však bylo trávení volného času, kdyby chyběla jeho organizace a motivační faktory. Díky tomu, že v dnešní době jsou na děti v základních školách kladeny velké nároky, je nutné zorganizovat jejich volný čas, tak, aby v něm byl naplněn jeho princip – psychohygiena a výchova. V tomto je důležitá úloha především rodičů, kteří by měli nejlépe vědět, co jejich dítě potřebuje, popřípadě v jakém oboru by mohlo rozvíjet svůj talent. Tímto si i dítě zvyká, jak nakládat s volným časem. Je to velmi důležitá část výchovy, neboť není žádným tajemstvím, že mnoho lidí v dospělém věku není schopno využít volného času ve svůj prospěch, například k relaxaci.

4.3 Mimoškolní aktivity

Trávení volného času jako mimoškolní aktivita lze rozdělit do dvou okruhů. Prvním okruhem je využití volného času ke smysluplné činnosti (psychohygiena a výchova), druhým okruhem jsou patologické jevy, které mají negativní vliv na výchovu a rozvoj osobnosti.

4.3.1 Volný čas jako smysluplné využití - psychohygiena

Je nutné dobře zanalyzovat (platí zejména pro rodiče), která volnočasová aktivita má pro dítě smysl, dokáže ho zabavit a bude

směrem do budoucna učit dítě umět „vypnout“ a zrelaxovat tak své síly natolik, aby mohlo vykonávat a hlavně zvládat své role v životě. Každé dítě je jinak schopné, proto je třeba brát v úvahu několik faktorů, zejména schopnosti. Zajistit dítěti především takové aktivity, na které stačí. Někdo je například schopen ve volném čase učit se hrát na kytaru, sportovat, učit se cizí jazyk a k tomu ještě zvládat povinnosti domácí a školní. Druhý je například schopen zvládnout pouze hru na kytaru. Důležitá je také hloubka aktivity, kterou dítě provádí. Například někdo se učí hrát na kytaru tak, že zvládá hru z not a zahraje v podstatě všechno napsané v notovém papíře, druhý se naučí tři akordy a zvládá jenom několik písniček.

4.3.2 Volný čas jako patologický jev

Volnočasová aktivita jako patologický jev již naznačuje, že vývoj osobnosti – žáka se začíná odchylovat od zdravého vývoje osobnosti. Právě ve věku žáků 2. stupně základní školy se již tyto patologické jevy začínají projevovat a jsou to především: šikana, drogy, alkoholismus, kouření, kriminalita, rasismus.

Jedná se především o děti se slabším prospěchem, mnohdy především o propadlíky, dále o děti, v jejichž rodinách k takovým patologickým jevům dochází (špatná funkce rodiny, neúplná rodina, špatná výchova apod.). Tato činnost je jakousi kompenzací za to, že dítě nevyniká v podstatě v žádné činnosti. Může však také vzniknout z nudy nebo ze zvědavosti. Tyto děti se schází v různých partách, zejména ve větších městech a provádějí různé činnosti od poškozování majetku (např. převrácení popelnic, poškozování vozidel, hrobů až k násilným činům).

Návody, jak provádět právě tuto negativní volnočasovou aktivitu, nám dávají především média, a to ve formě filmů, seriálů, počítačových bojových her, pochybných časopisů apod.

4.4 Dílčí závěr

Trávení volného času dětí – žáků mají ve svých rukou zejména rodiče, kteří by měli vědět, kde jejich dítě tráví svůj volný čas a s kým se stýká. Dále by měli rodiče umožnit dítěti rozvoj v takové činnosti, která je dítěti nejbližší. Vzhledem k dynamicky se rozvíjejícím podmínkám v dnešním světě, zejména s přihlédnutím ke stále náročnějším požadavkům kladených na zaměstnance – rodiče, neumožňují těmto provádět důslednou kontrolu svých dětí. Z toho vyplývají tzv. „hluchá výchovná místa“, jež umožňují dětem, ať už z jakéhokoliv důvodu, „zběhnout“ na stranu trávení volného času s nálepkou patologický jev. Jedinou možnou obranou je správná předchozí výchova dítěte, která by měla dítě natolik zformovat, aby nemělo důvod scházet ze správného směru trávení volného času, a to je relaxace, poznání.

5. Empirický výzkum na 2. stupni základní školy

Vědecké poznávání skutečnosti není jednoduchou záležitostí, neboť má řadu úskalí a složitostí. Při zvažování výzkumného projektu

jsem přemýšlel o problému, koncepci výzkumu a stanovení plánu vlastní realizace. Podle mého mínění je i dílčí empirický výzkum žáků 2. stupně základní školy velmi důležitý a potřebný. Závažnost tématu a jeho význam je umocněn problémy, se kterými se žáci v současné době potýkají v celé své šíři.

5.1 Cíl empirického výzkumu

Cílem empirického výzkumu bylo zjištění, které okolnosti a v jaké míře ovlivňují vývoj žáků. Jako cílová skupina byli zvoleni žáci 2. stupně základní školy, tzn. 6. – 9. třídy. Výzkum byl proveden na 2. základní škole v Benátkách nad Jizerou .

Jako formu získání sociálních faktů od respondentů jsem použil metodu dotazníku, který se skládal z uzavřených a polouzavřených otázek, tzn., že respondenti mohli, kromě výběru jednoznačné odpovědi, doplnit i své vlastní pokračování odpovědi. Respondenty byli žáci 6. – 9. třídy základní školy.

5.2 Výsledky empirického výzkumu

V této části jsou podrobně zpracovány vlastní výsledky empirického výzkumu. Vlastní empirický výzkum jsem pro přehlednost rozdělil do dílčích oblastí, které lze stručně charakterizovat následovně:

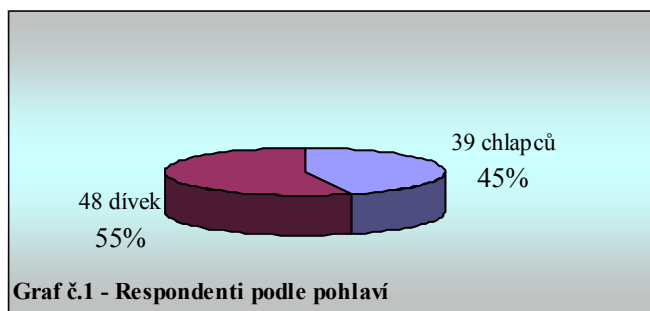
- a) Bližší charakteristika skupiny respondentů – v této části jsem považoval za potřebné objasnit některé údaje, které se týkají posouzení objektivitu vědeckého výzkumu. Především jde o údaje týkající se počtu respondentů, jejich rozdělení podle pohlaví a početní zastoupení podle jednotlivých tříd.

b) Hodnocení respondentů zahrnující míru vlivu ovlivňující žáky základní školy – v této obsáhlé části empirického výzkumu jsou uvedeny výsledky, kterých bylo dosaženo od respondentů při jejich hodnocení trávení volného času, kamarádství, povinností na ně kladených doma i ve škole a zjištění, zda mají nějaký vzor.

5.2.1 Bližší charakteristika skupiny respondentů

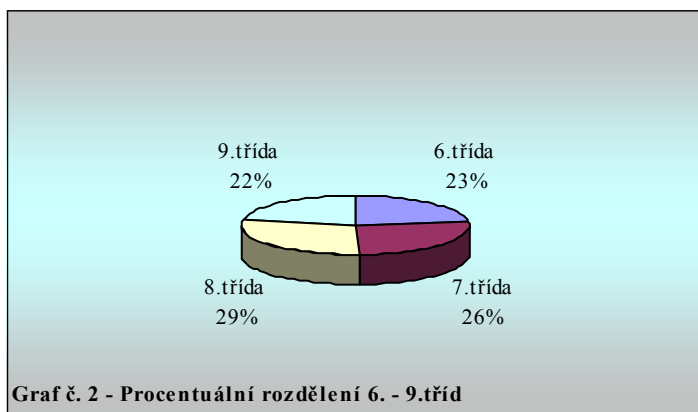
Na dotazník, který jsem připravil, mi odpovědělo celkem 87 respondentů, z toho:

- 39 dívek 45%
- 48 chlapců 55%

Rozdělení celkového počtu 87 respondentů podle jednotlivých tříd 2. stupně základní školy :

- 6. třída 20 respondentů tj. 23%
- 7. třída 23 respondentů tj. 26%
- 8. třída 25 respondentů tj. 29%
- 9. třída 19 respondentů tj. 22%

Tato část výzkumu naznačila, že v jeho rámci převládají dívky nad chlapci, což by

mohlo vést k mírnému „zkreslení“ konečných výsledků, vyplývajících z povahy pohlaví (graf č. 1). Počet respondentů v jednotlivých 6. – 9. třídách základní školy byl téměř vyrovnán (graf č. 2).

5.2.2 Hodnocení respondentů zahrnující míru vlivu ovlivňující žáky základní školy

Respondenti na otázku, **máš nějaké domácí povinnosti**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 82 respondentů tj. 94%
- ne 5 respondentů tj. 6%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	20	0
Výsledek v procentech		100%	0%
7. třída	23	21	2
Výsledek v procentech		91%	9%
8. třída	25	23	2
Výsledek v procentech		92%	8%
9. třída	19	18	1
Výsledek v procentech		95%	5%

Respondenti na otázku, **jestli se připravují doma na vyučování**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 79 respondentů tj. 91%
- ne 8 respondentů tj. 9%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	18	2
Výsledek v procentech		90%	10%
7. třída	23	20	3
Výsledek v procentech		87%	13%
8. třída	25	24	1
Výsledek v procentech		96%	4%
9. třída	19	17	2
Výsledek v procentech		89%	11%

Respondenti na otázku, **zda se zajímají rodiče, jak tráví volný čas**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 78 respondentů tj. 90%
- ne 9 respondentů tj. 10%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	18	2
Výsledek v procentech		90%	10%
7. třída	23	22	1
Výsledek v procentech		96%	4%
8. třída	25	23	2
Výsledek v procentech		92%	8%
9. třída	19	15	4
Výsledek v procentech		79%	21%

Respondenti na otázku, **zda používají internet**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 51 respondentů tj. 59%
- ne 36 respondentů tj. 41%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	8	12
Výsledek v procentech		40%	60%
7. třída	23	16	7
Výsledek v procentech		70%	30%
8. třída	25	15	10
Výsledek v procentech		60%	40%
9. třída	19	12	7
Výsledek v procentech		63%	37%

Respondenti na otázku, **zda mají koníčka, kterému se pravidelně věnují**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 74 respondentů tj. 85%
- ne 13 respondentů tj. 15%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	18	2
Výsledek v procentech		90%	10%
7. třída	23	19	4
Výsledek v procentech		83%	17%
8. třída	25	20	5
Výsledek v procentech		80%	20%
9. třída	19	17	2
Výsledek v procentech		89%	11%

Respondenti na otázku, **zda mají kamarády**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 84 respondentů tj. 97%
- ne 3 respondentů tj. 3%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	20	0
Výsledek v procentech		100%	0%
7. třída	23	22	1
Výsledek v procentech		96%	4%
8. třída	25	23	2
Výsledek v procentech		92%	8%
9. třída	19	19	0
Výsledek v procentech		100%	0%

Respondenti na otázku, **zda by chtěli být nějakým filmovým hrdinou**, odpověděli následujícím způsobem :

- ano 26 respondentů tj. 30%
- ne 61 respondentů tj. 70%

Z pohledu rozložení respondentů ve třídách dopadl výzkum následovně:

	Celkový počet respondentů	Ano	Ne
6. třída	20	11	9
Výsledek v procentech		55%	45%
7. třída	23	3	20
Výsledek v procentech		13%	87%
8. třída	25	6	19
Výsledek v procentech		24%	76%
9. třída	19	6	13
Výsledek v procentech		32%	68%

Tuto část empirického výzkumu bych rozdělil do dvou částí:

- a) Část zahrnující odpovědi všech respondentů 6. – 9. třídy.
- b) Část zahrnující odpovědi respondentů jednotlivých tříd.

V části zahrnující odpovědi všech respondentů 6. – 9. třídy ukazuje výzkum v některých pasážích dotazníku, zastoupených

otázkami, že respondenti si plní své povinnosti zodpovědně. Jedná se především o plnění domácích povinností a přípravu na vyučování. Zde je nesporný zájem ze strany rodičů vychovávat dítě – žáka k určitým povinnostem. Na tyto kladné aspekty volně navazuje i oblast volného času dětí – žáků, kde rodičům není lhostejné, jakým způsobem tráví dítě volný čas. Taktéž pravidelná aktivita ve formě koníčků naznačuje, že dítě – žák má zájem na sobě pracovat, a to je pozitivní fakt. Ani potřeba komunikovat a stýkat se s druhými nenechává respondenty chladnými, o čemž svědčí, že drtivá respondentů má kamarády. Poslední oblastí empirického výzkumu, která na respondenty působí, jsou média. Internet používá více než polovina dotázaných, nicméně procentuální body používání internetu by se zvýšily, kdyby někteří respondenti vlastnili počítač. Zásadní ovlivňování respondentů filmy, seriály a podobnými pořady se nepotvrdilo v tak velkém rozsahu, který by mohl být předpokládán.

V oblasti výzkumu zahrnujícím odpovědi respondentů jednotlivých tříd jsou výsledky zpřesněné a vystupují z anonymity výsledků obecných.

U otázky, **máš nějaké domácí povinnosti**, žáci 6. třídy jednohlasně potvrdili, že úkoly doma jsou jim zadávány. V případech žáků 7. – 9. tříd je již tendence sestupná, ne však dramaticky. Zde se začíná s největší pravděpodobností projevovat období puberty, kdy rodiče v některých případech rezignují nad neustálým se dohadováním. Tento postoj rodičů však není správný a rodič by měl zapůsobit na své dítě metodou, která by na něho platila (např. domluvou, trváním na konkrétním splnění úkolu, popřípadě stanovit sankci za nesplnění úkolu tak, aby byl úkol příště splněn).

U otázky, **jestli se připravuješ doma na vyučování**, odpovídali žáci 6.-9. tříd kladně přibližně kolem 90%. Výjimku zde tvoří žáci 8. třídy, kde pouze 4% žáků se doma nepřipravují na výuku. Zde je možné brát v úvahu dobrou práci pedagogů, kteří dovedou své žáky

motivovat na výuku, a důslednost rodičů kontrolovat své děti při přípravě na vyučování.

Náležitou pozornost u otázky, **zda se zajímají rodiče, jak trávíš volný čas**, si zasloužili žáci 9. třídy. Zde plných 21% respondentů odpovědělo záporně. Z toho lze usuzovat, že s přibývajícím věkem přebírají děti – žáci odpovědnost za trávení svého volného času na svá bedra. Zde je jednoznačná chyba rodičů, kteří by měli alespoň monitorovat a případně korigovat trávení volného času svých dětí. U žáků 6.-8. tříd se hodnoty pohybovaly nad hranicí 90%, což je možné brát jako velmi úspěšné číslo ve smyslu zájmu rodičů o trávení volného času svých dětí.

U otázky respondentů, **zda používají internet**, je z procentuálního vyjádření jasné, že čím jsou děti-žáci starší, zájem o internet stoupá. Je to jednoznačně dáno věkem, poznávat nové věci, získávat vědomosti. Mnoho respondentů však ve své doplňující odpovědi uvádělo, že by internet rádi používali, ale nemají počítač.

Respondenti na otázku, **zda mají koníčka, kterému se pravidelně věnují**, měli ve všech třídách poměrně vysoké procentuální číslo. Nejnižší procentuální číslo bylo zjištěno v 8. třídě, kde 20% dětí se nevěnuje žádnému koníčku. V tomto případě se jedná o možnou rizikovou skupinu dětí, kde by mohlo dojít k odchylce jejich trávení volného času. Zde by měli pedagogové a zejména rodiče zaměřit svou pozornost na své děti a provést případnou korekci v možné odchylce trávení volného času tak, aby k ní nedošlo.

U otázky, **zda mají respondenti kamarády**, bylo dosaženo u všech dotazovaných téměř jednoznačné shody. Tím lze potvrdit ověřenou věc, že člověku je vlastní komunikace a jen málo respondentů se ocitá v izolaci.

Otázka, **zda by jsi chtěl být nějakým filmovým hrdinou**, je pro respondenty 6. tříd aktuální, neboť s filmovým hrdinou se ztotožňuje plných 55%. V dalších ročnících dochází k ústupu od vzoru filmového hrdiny. Může to být způsobeno několika faktory, např. začínajícím

zájmem o druhé pohlaví; uvědomování si reality života apod. Zde bych se však přikláněl k myšlence, že každý svůj vzor má, ale nechce ho prezentovat, neboť by se mohl vystavit možné kritice či posměchu.

5.3 Dílčí závěr

Uskutečněný empirický výzkum potvrdil skutečnost, že dítě – žák na 2. stupni základní školy je vystaven řadě vlivů, které na něho působí pozitivně nebo negativně, počínaje výběrem kamarádů, přípravou na vyučování, výběrem vlastního koníčka, povinnostmi v rodině přes ovlivňování jeho osobnosti médii. Ačkoliv empirický výzkum nezacházel do žádných detailů a zaměřil se pouze na zachycení některých základních markantů v rámci rozvoje a formování osobnosti dítěte – žáka, podává minimálně aktuální vypovídací hodnotu o přístupu dnešních dětí 2. stupně základní školy k plnění svých úkolů, které jsou na ně kladeny ze strany rodiny nebo školy, o svých zájmech a o ovlivňování jejich osobnosti dalšími faktory – např. médii.

Ačkoliv empirický výzkum se skládal z uzavřených a polouzavřených otázek, nebylo možno pracovat s volnými odpověďmi, protože někteří respondenti neuvedli doplňující odpověď. Tímto by byl výzkum zkreslen, a proto bylo ustoupeno od zpracování těchto doplňujících odpovědí.

6. Závěr

Moje bakalářská práce je určitým zamyšlením se nad zlepšením pedagogických účinků vlivu sociálního prostředí na žáky. Toto široké a

obsáhlé téma vyžaduje značný akční rádius faktorů, které se dotýkají této problematiky.

Mou snahou bylo, v rámci zadání práce, podle svých možností poukázat na všechny základní aspekty, které nějakým zásadním způsobem ovlivňují utváření osobnosti dítěte – žáka a na vzájemnou interakci probíhající v rovině rodina – škola – žák.

Má práce je rozdělena do jakýchsi dvou virtuálních bloků. První blok lze nazvat teoretickou částí, druhý blok se skládá z empirického výzkumu. V rámci empirického výzkumu jsem se snažil vcítit do role pedagoga, který chce zlepšit svůj pedagogický vliv na žáky v rámci jejich sociálního prostředí. I když empirický výzkum prokázal poměrně příznivé výsledky ve smyslu přístupu dětí – žáků ke škole jako takové, základním stavebním kamenem pro zlepšení pedagogického vlivu na žáky je **intenzívnější interakce**. Pod pojem intenzívnější interakce zahrnuji několik zásadních faktorů, především zvýšenou frekvenci komunikace, vlastní vzor, dokonalou přípravu na hodinu s cílem žáka co nejvíce zaujmout a vtáhnout ho do výuky. Posledním faktorem je být viděn i mimo školu.

Zvýšená frekvence komunikace znamená pro pedagoga vyšší aktivitu v komunikaci se žákem. Je nutné využívat téměř každé příležitosti ke komunikaci se žákem, a to jak verbálně, tak neverbálně. Pokud pedagog přistupuje k žákovi pouze z profesního hlediska, zpravidla není u žáků oblíben, proto by se měla komunikace stáčet z té formální na neformální stránku. Neformální stránka komunikace probíhá zejména v oblasti problémů žáka a pedagog by měl umět žákovi naslouchat. Dále by měl pedagog přistupovat k žákovi individuálně a tím mu naznačit svůj zájem o něho. Další součástí zvýšené frekvence komunikace je pochvala a trest. Pedagog by měl chválit, jak jen je to možné, u trestu je nutná transparentnost. Zvýšená frekvence komunikace však nespadá jen do oblasti komunikace se žákem, ale také s rodiči. Zde by měl učitel získat důvěru rodičů ve formě přesvědčení, že se snaží pro dítě dělat maximum v rámci výuky. Rodiče by měli

opětovat učiteli informacemi, které by mu měly pomoci přizpůsobit a tím zkvalitnit výuku konkrétního žáka.

Dokonalá příprava na hodinu s cílem žáka co nejvíce zaujmout a vtáhnout ho do výuky znamená pro pedagoga v jakémkoliv předmětu kombinovat různé metody učení. Primárním faktorem je jasný, stručný výklad, použití názorných ukázek, případně zajistit návštěvu konkrétního objektu souvisejícího s výukou (např. muzea, továrny apod).

Vlastním vzorem je zde myšleno jít žákům příkladem nejen tím, co říkám, ale především tím, co dělám. Stručněji řečeno nekázat vodu a pít víno.

Být viděn mimo školu znamená pro pedagoga zapojovat se do různých sportovních nebo kulturních akcí pořádaných v rámci obce, města apod. V tomto případě stoupá u žáka osobnostní kredit pedagoga. Být viděn mimo školu v akci je možno spojit s kategorií **vlastní vzor**.

Při naplnění výše uvedených faktorů dojde k posílení přirozené autority pedagoga a děti si ho budou více vážit.

Pokud bych měl přihlédnout k přijímání opatření ze strany rodičů, pedagogů a dalších osob, kteří se podílí na vývoji osobnosti, zvolil bych pro děti-žáky 2. stupně základní školy jiný přístup k žákovi 6. třídy a žákovi 9. třídy. Každý z nich si zaslouží zvláštní péči. Žákům 6. tříd je nutné podat pomocnou ruku, díky zvýšenému nároku na plnění jejich školních povinností a u žáka 9. třídy provádět korekce k jeho možnému výskytu výstředního chování pramenícího z jeho věku, především vlastním vzorem a přirozenou autoritou. Tím však nesmí být postiženy nároky, které jsou na dítě-žáka kladeny v rámci výuky a výchovy.

Resumé

Bakalářská práce pojednává o vlivech sociálního prostředí, které působí na utváření osobnosti žáka. Práce se zabývá jednotlivými

oblastmi sociálního prostředí, které má na žáka bezprostřední vliv. Jsou zde charakterizovány i oblasti, které negativně ovlivňují osobnost žáka. V empirickém výzkumu je kladen důraz na získávání informací o žákovi směrem k jeho povinnostem a potřebám. Smyslem práce je navrhnout opatření k posílení pedagogických účinků vlivu sociálního prostředí na žáky.

Anotace

Thomka, P. *Vliv sociálního prostředí na utváření osobnosti žáka.*
[Bakalářská práce] Brno : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2005, 43 s.

Bakalářská práce pojednává o vlivu sociálního prostředí na utváření osobnosti žáka. Je zde popsán vliv rodiny, školy, volného času a proveden empirický výzkum na 2. stupni základní školy za účelem navržení opatření k posílení pedagogických účinků vlivu sociálního prostředí na žáky základní školy.

Klíčová slova

Rodina, škola, volný čas, interakce

Annotation

Thomka, P. *Influence of social environment on formation of personality of pupil.*

[Thesis] Brno: University of |Tomas Bata in Zlín, 2005, 43 s.

The thesis is about influence of social environment on formation of personality of pupil. There is description of influence of family, leisure time and empirical research among pupils of the second level of basic school at the thesis so that to design measures to strengthen pedagogic effects and influence of school environmet on pupils of basic shool.

Key words

Family, school, leisure time, interaction

Literatura a prameny (požité informační zdroje)

- [1] ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001.
[s.181-183, 264-266, 367-368, 565, 583] ISBN 80-7178-463-X.

- [2] ČÁP, J., *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. [s.265-266, 273, 306-307] ISBN 80-7066-534-3.
- [3] HELUS, Z., *Vyznat se v dětech*, Praha: SPN, 1987.
- [4] HELUS, Z., *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. [s. 77-78] ISBN 80-7178-888-0.
- [5] MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- [6] PRCHAL, J. *Vychováváme děti*. Praha: SPN, 1988. [s.166-169]
- [7] SMÉKAL, V., MACEK, P. *Utváření a vývoj osobnosti*. Barrister & Principal, 2002. [s. 174] ISBN 80-85947-83-8.
- [8] SMRČKA, F. a kol., *ABC rodinné výchovy*. Praha: SPN, 1970.
- [9] VÁŽANSKÝ, M., *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia, 2001. [s.22] ISBN 80-86384-00-4.
- [10] Internetové stránky www.msmt.cz

Přílohy

Příloha č. 1 – dotazník

Přílohy

Příloha č. 1

Třída :

Datum :

1) Zajímal se rodiče jak trávíš volný čas ?

ano - ne

2) Používáš internet? Jestli ano, napiš, za jakým účelem.

ano - ne

.....
.....

3) Máš nějakého koníčka, kterému se pravidelně věnuješ? Jestli ano, napiš, jakého.

ano - ne

.....
.....

4) Připravuješ se doma na vyučování ? Jestli ano, napiš, jak často.

ano - ne

.....
.....

5) Máš nějaké domácí povinnosti ? Jestli ano, napiš, jaké.

ano - ne

.....
.....

6) Máš nějaké kamarády ?

ano - ne

7) Chtěl(a) by jsi být nějakým filmovým hrdinou ? Jestli ano, napiš, jakým a z jakého filmu.

ano - ne

.....